

Çeşitli Yönleriyle
KERBELA
(Edebiyat)

II. Cilt

EDITÖR
Doç. Dr. Alim YILDIZ

T.C. BAŞBAKANLIK
TANITMA FONU

KÜLTÜR ve TURİZM
BAKANLIĞI

SİVAS - 2010

MAKTEL-İ HÜSEYİN, MANİSA NÜSHASI VE SÜNNÎ VE HARİCÎ KAVRAMLARI ÜZERİNE

Kenan Erdoğan

“Öldürme” anlamındaki Arapça kökenli “katl” kökünden türetilen “maktel” kelimesi, zaman ve mekan ismi olup “öldürme yeri ve zamanı” anlamındadır. İlk dönem Arap kaynaklarında, Hz. Peygamber dönemi ve sonrası zamanlarda, savaşlar veya bazı olaylar sonucunda meydana gelen ölümler, ‘maktel’ kelimesi ile anlatılmıştır. Zamanla bu kelime terimleşerek, eserlerde öldürülme olaylarının anlatıldığı kısımlara başlık olmuştur. Bir süre sonra ise, bu isimde (Maktel/çoğulu Makâtil) müstakil eserler yazılmaya başlanmıştır. Edebî bir tür olarak “maktel” ise, Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da şehit edilmesini anlatan mersiyeler ve eserlerdir. Önceleri Araplarda ortaya çıkan bu türün zamanla müstakil bir tür haline geldiği Fars ve Türk edebiyatında da bir hayli yaygınlaştığı örneklerinden anlaşılmaktadır.

Kerbelâ olayından sonra, Hz. Hüseyin’in öldürülmesinden bahseden müstakil eserlere Araplar çoğunlukla ‘Maktelü’l-Hüseyn’ adını vermiştir. Bu tür eserler bir yandan raviler yoluyla anlatılmaya çalışılırken öbür yandan halkın hatırasında olayların daha canlı bir şekilde kalması için şiirlerle duygusal vurgulara fazlasıyla yer verilmiş ve yer yer tarihi gerçekliğe uymasa da edebi değeri yüksek eserler ortaya çıkmıştır.

Bunların içinde en etkili olanı, Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ (157/774)’nın eseridir. Zaten birçok tarih kitabında, Kerbelâ olayıyla ilgili bilgiler Ebu Mihnef kaynak gösterilerek anlatılmıştır. Bu da onun eserinin hem değerini hem de etkilerini göstermektedir. Bu eser, *Maktel-i Hüseyin*’lerin kısım kısım ayrılarak (on veya daha fazla sayıdan meydana gelen meclisler şeklinde) yazılmasını gelenek hâline getirmek suretiyle, sonraki eserleri sekil yönünden de oldukça etkilemiştir.

Farsça yazılan *Maktel-i Hüseyin* türü eserler içinde en meşhur olanı, Hüseyin Vâiz Kâşifi (910/1504) tarafından 908/1502’de yazılan *Ravzatü’s-Şühedâ* adlı eserdir. Bu eserin Türk Edebiyatı’nda yazılan maktellere büyük bir

tesiri olmuştur. Gelibolulu Âlî, Fuzulî, Câmî ve Lâmiî, eserlerini bu eserden etkilenererek meydana getirmişlerdir.

Türk dilinde, bilinen ilk Maktel-i Hüseyin türü eser ise, başta Kastamonulu Şazi olmak üzere farklı kişilere mal edilen Manisa nüshasını tanıtacağımız ve birçok nüshası bulunan, hakkında bir hayli çalışma yapılan 763/1362 tarihinde Kastamonu'da yazılan eserdir. Eserde 'Maktel-i Hüseyin' ibaresine hiç rastlanmasa da eserin adı *Maktel-i Hüseyin* olarak kabul edilir. Daha sonra da Yahya b. Bahşî'nin *Maktel-i Hüseyin*'i ve Lamiî Çelebi'nin *Kitâb-ı Maktel-i Âl-i Resûl*'ü ile müellifleri tespit edilemeyen birçok eser Anadolu sahasında Türkçe olarak yazılmıştır. Lamiî Çelebi'nin eserinde anlatılanlar, diğer eserlerdekilere nazaran, tarihî olaylara daha uygun kabul edilse de, Fuzulî (973/1556) tarafından yazılan *Hâdikatü's-Süedâ* kadar toplumda tanınmamıştır. *Hâdikatü's-Süedâ* ise büyük bir etki alanı oluşturmuş ve çok geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmış, muharremlerde Sünnî ve Şîî çevrelerde, hattâ Yörükler arasında bile çokça okunmuştur. Eserdeki bazı manzum parçalar ise mersiye ve muharremiyye olarak bestelenmiş on gece sırayla terennüm edilmiştir. Bazıları değerli minyatürlerle süslü olup pek çok yazma nüshası vardır.

Fuzulî'den epey sonra Koniçeli Kazım Paşa'nın mersiyelerinden oluşan *Makâlîd-i Aşk* adlı divançesi de bu türün klasik edebiyattaki önemli ve etkili eserlerinden biridir.

Öte yandan müstakil mesneviler dışında maktel türünün, divanlarda manzum örneklerine de sıkça rastlanmaktadır. Bunlar, maktel-i Hüseyin, maktel-i âl-i abâ yahut mersiye-i âl-i abâ gibi isimlerle anılırlar. Kültür ve edebiyatımızda Kerbelâ olayına değinen şiiirlere, bunların belli günlerde bestelenerek mersiye olarak okunmasına da bolca rastlanır.

Hız. Hüseyin'in şehit edilişi bunun kültüre ve edebiyata yansımaları ve etkileri konusu da ayrıca incelenmeye değer önemli bir konudur. Mesela bazı acı tarihi olayları şiiirlerinde anlatan şairler, olayı Kerbela olayına; haksızlık yapanları da Yezid veya taraftarlarına benzetmişlerdir. Hulasa Kerbelâ olayı, Arap, İran ve Türk dillerindeki bazı eserlerin ortak konularından birini teşkil etmiştir. Ayrıca duygu ve düşünceleri farklı olan kişiler, Kerbelâ olayı söz konusu olduğunda aynı tarafta yer almışlar, Hız. Hüseyin'i tutmuşlar, Yezid'e vurmuşlardır. Kültürümüzde Hüseyin isminin çokluğu ve her kesim tarafından kullanılması yanında Yezit isminin bir kişiye bile isim olarak konulmaması

hususiyile dikkat çekmekte ve toplumsal kültürümüzün kotlarını tespit açısından önem arz etmektedir.

Manisa nüshasını tanıtacağımız Kastamonulu Şazi'ye mal edilen ancak son zamanlarda Kenan Özçelik tarafından Yusuf-ı Meddah'a ait olduğu düşünülen/ortaya konulan Maktel-i Hüseyin üzerindeki çalışmalara gelince, bu konuda çeşitli seviyede bir hayli çalışma yapılmıştır. Eser ilk defa Fuat Köprülü tarafından bilim alemine tanıtılmıştır. Daha sonra Abdülkadir Karahan konu üzerinde çalışmıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı da kitabında eserden bahsetmiş bazı beyitleri alarak örnek vermiş müellifin isminin Yusuf veya Meddah olduğunu söylemiştir. Karahan'ın oldukça ayrıntılı ve aydınlatıcı bilgi vermesine rağmen eserin müellifinin Şazi olduğunu belirtmesi yanlışlığın kesinleşerek devamını sağlamıştır. Daha sonra İsmail Hikmet Ertaylan, İren Melikof ve Amil Çelebioğlu'nun bazı çalışmalarında, eser ve müellifiyle ilgili bazı bilgi ve tartışmalardan sonra hiçbir şüpheye mahal bırakmayarak Kastamonulu Şazi adına izafe edilerek Dursun Boztosun ve Yaşar Türkay tarafından iki mezuniyet tezi yapılmıştır. Daha sonra da eser ve dil özellikleri üzerinde Nurcan Öznel Güder ve Özlem Demirel, on yıl arayla iki doktora tezi hazırlamışlardır.

Ancak iki nüsha üzerine metni kuran ve dil incelemesi yapan Nurcan Öznel Güder, eserin müellifini tesbit konusunda ve bazı hususlarda; tek nüsha üzerinde çalışarak yine dil özelliklerini inceleyen Özlem Demirel ise, bazı ilavelerde bulunan Âşıkî'yi eserin müellifi sanması, gibi bazı konularda tenkit edilmektedir. Bilahere Ahmet Mahir Ethembabaoğlu'nun *Maktel-i Hüseyin*'in bir nüshasını Lut Oğlu Yahya'nın yazdığını zannederek neşretmesi, Sayın Özçelik'in ifadesiyle, işi iyice çığırından çıkarmıştır.

Maktel-i Hüseyin'in Nüshaları

En son Kenan Özçelik, yaptığı yüksek lisans tezinde, Maktel-i Hüseyin'in çeşitli yazma nüshalarından istifadeyle, daha önceki çalışmaları da gözden geçirip kritize ederek aynı şahsın Varka ve Gülşah'ıyla karşılaştırmış ve müellifin isminin Şâzi değil, Yûsuf-ı Meddah olduğunu ortaya koymaya çalışmış, bir nüshasının da çeviri yazısını vermiştir.

Sonuç itibariyle farklı müellif adlarıyla veya isimsiz olarak kütüphanelerde bulunan eser, zamanla başka kişiler tarafından sahiplenilmiş, bazı eklemelerde bulunmuş, yazılış zamanından uzaklaştıkça muhtevada da kimi değişiklikler yapılmıştır. Eserin nüshaları Abdülkadir Karahan'ın söylediği gibi üç tane değil

pek çok olduğu anlaşılmalı beraber, isimsiz olması veya başka kimselere de mal edilmesi gibi durumlardan dolayı tam bir tenkitli metnin yapılması bir hayli müşkil görünmektedir.

Manisa nüshasına gelince, 8375/1 numarada kayıtlıdır. 1b-93a, 202X142-142-145 mm. Sırtı ve sertabı kahverengi yıpranmış meşin, deffeleri şemseli ve zencirekli gri kağıt kaplı, sağ deffesi ciltten kopmak üzere, miklepli, mukavva bir cildi vardır. Kağıt samani. Söz başları kırmızıdır. Çift sütunludur. İlk iki yaprak ve bazı yapraklar ciltten kopuktur ve onarılmıştır. Sonda bir yaprakta çeşitli karalamalar vardır. Bazı sayfalarda değişmekle beraber sahifede ortalama 15 satır vardır. İstinsah tarihi ?? 1241?? , müstensihi Ahmed isimli biridir. Kaba kağıt sıkıştırılarak kapak yapılmış, miklep, alt-üst üzerinde gömme şemse mevcuttur. Kapak rengi gri olup eskimiştir. Dip sırt ve sertap koyu meşindendir. Eser besmele ile başlıyor. İlk yaprakta bir mühür var ise de okunamıyor. Yapraklar kirli. Yazı ise pek muntazam ve işlek sayılmaz. Bilgisayar taramasında katalogda yazar isminin karşısına yanlışlıkla Lâmiî Çelebi konulmuş.

Baş:

Evvel Allâh adını zikr idelüm

Kudretinde sun'unı fikr idelüm

Son

Kim olur Meddâhı 'abdullâh hakîr

Kim kıla da'vâ hünerden ol fakîr

Eser besmeleden sonra tevhit, na't ve dört halifeye övgü bölümleriyle klasik bir mesnevî tarzında yazılmış olup arada bazı gazel ve kaside tarzında şiirler de bulunmaktadır. Nazım tekniği itibariyle pek kuvvetli olmasa da dili – kafiyeler hariç- halis ve temiz Türkçedir. Bazı yerlerde vezin hatalarına rastlanmakta olup, imale ve zihaf lar mevcuttur. Ancak bu hataların –bazı kelimelerin yanlış yazılması dahil- müelliften değil, müstensihinden kaynaklanması mümkün ve muhtemeldir. Eserin kıymetini yükselten, ehl-i beyte olan samimi muhabbeti dolayısıyla yer yer lirizme varan etkili söyleyişleridir.

Maktel'in, İbn-i Mihnef'ten rivayet veya istifade edilerek telif edildiği birçok yerde belirtilir. Eser genel olarak mübalağalıdır. Bunu, şairin daha tesirli olmak ve duyguları daha çok harekete geçirmek, yahut hikayeye dikkati nazarı çekmek için yaptığı söylenebilir. Eser yukarıdaki geleneksel giriş bölümlerinden

sonra Farsça başlıklarla on meclise ayrılmış ve hadise kronolojik olarak anlatılmıştır.

Şair, eserini bir meddah anlatıcı gibi cemaat arasında ikindi ve geceleyin belli zamanlarda okunarak kendisine dua ve sevap kazandırması amacıyla yazdığını belirtmektedir.

Eseri okurken dikkati çeken hususlardan biri de mübalağasız onlarca beyitte, sünnî ve haricî kavramlarına günümüzdekinden farklı özel bir anlam yüklenmesidir. Buna göre müellif, Hz. Hüseyin taraftarlarını överek onlar hakkında “sünnî” kavramını kullanırken, Yezit ve taraftarlarına ise hakaretlerle “haricî” demektedir.

İşte bu bahsettiğimiz hususlardan ve eserin başlarında dört halifeyi övmesinden, sonunda da iki beyitte Mevlânâ’yı övmesinden, müellifin aynı zamanda sünnî ve muhtemelen Mevlevî yahut Mevlevî muhibbi olduğu anlaşılmaktadır.

